

ДО 90-РІЧЧЯ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Дічек Наталія Петрівна —

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України. Автор понад 240 наукових праць.

Коло наукових інтересів: історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки, методологія історико-педагогічних досліджень, педагогічна біографістика, спадщина А. С. Макаренка і світовий історико-педагогічний процес. Член міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України; двох спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій в Інституті педагогіки та Київському педагогічному університеті імені Бориса Грінченка.

Член редколегії низки фахових видань.

УДК 37(09)

ДЖЕРЕЛО ОСВІТНЬОЇ ДУМКИ: ДО 90-РІЧЧЯ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ НАРИС)

*Основа будь-якої держави — освіта своєї молоді
Діоген*

У статті висвітлено історію становлення та розвитку першої в Україні державної науково-дослідної установи у галузі освіти — Інституту педагогіки (з 2010 р. Інститут педагогіки НАПН України). Розкрито передумови його створення у 1926 р., ідеологічно забарвлені труднощі роботи у 1930–1950-х роках. Описано головні віхи поступу Інституту, напрями наукових досліджень співробітників. Відображено найвагоміші результати діяльності, досягнуті впродовж 90 років. Окреслено внесок науковців Інституту у створення концепцій, навчальних планів і програм, підручників і навчальних книг для різних типів середньої загальноосвітньої школи, у розроблення теоретико-методичних засад навчання дітей.

Ключові слова: Інститут педагогіки НАПН України; УНДІП; історія педагогічної науки і освіти; підручникотворення для шкільної галузі; проблеми навчання і виховання учнів.

Ювілей будь-якої наукової установи державного значення — привід для огляду досягнень, аналізу напрацювань, узагальнення здобутків. Повною мірою це стосується діяльності Інституту педагогіки НАПН України, який цієї осені відзначатиме 90-річчя з дня заснування.

Насамперед, необхідно наголосити, що до початку 20-х рр. ХХ ст. на теренах України не існувало спеціальних наукових установ, які б проводили системні, цілеспрямовані дослідження з педагогіки [4; 25]. Розвиток педагогічних ідей і практичних питань навчання та виховання дітей і молоді здійснювалися, головним чином, на кафедрах університетів Харкова, Києва, Одеси, а також зусиллями зацікавлених педагогів і небайдужих до культурно-освітнього розвитку народу суспільних діячів.

Посутню роль у муруванні «підвалин» національної за духом системи освіти і науки відіграв короткий, але значущий для українського державотворення період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.), коли освітні реформи були одним із засобів розбудови незалежної Української держави. Важливими подіями в освітянському житті того часу стали Український педагогічний з'їзд (березень 1917 р.) та Всеукраїнський учительський з'їзд (липень 1918 р.), присвячені проблемі створення національної системи освіти [34]. Про те, якого великого значення надавалося організації середньої та вищої школи на національному ґрунті, свідчать заснування лише впродовж 1918 р. Всеукраїнської Академії наук, Українського народного університету і Науково-педагогічної академії в Києві, університету у Кам'янці-Подільському. Однак короткий термін існування самостійної України не дав змоги розгорнутися накресленим державотворчим планам, у тому числі й в освітній галузі.

Наступний етап у розвитку української науки, зокрема й педагогічної, пов'язаний з остаточним встановленням на теренах України радянської влади. Від часу набуття чинності виданого 21 вересня 1920 р. Декрету Раднаркому УСРР про українську мову (йшлося про її запровадження у школах і радянських держустановах) [6], а також оприлюднення Декларації про соціальне виховання дітей [5], ініційованої тогочасним керівником Народного комісаріату освіти УСРР (далі – Наркомос) наркомом (міністром) Григорієм Гриньком, розпочався період запровадження нової освітньої політики, спрямованої під гаслом захисту дитинства на соціалізацію, радянізацію і українізацію навчально-виховної справи, а також на професіоналізацію освіти. Зазначені процеси викликали необхідність забезпечити їх науково-методичний супровід, що згодом й вмотивувало створення такої окремої наукової установи у галузі освіти, як Український науково-дослідний інститут педагогіки (далі – УНДІП або Інститут).

Одним із перших про нагальну потребу забезпечити теоретичне обґрунтування освітніх і навчально-виховних новацій висловився нарком освіти УСРР Г. Гринько. Він визнав відставання педагогічної думки від освітніх реалій пореволюційних років, наголосив на існуванні значної відстані між теоретичними набутками і вимогами практики, яка надзвичайно бурхливо розвивалася [3, с. 4]. З метою подолання такого становища керівництво освітньої галузі проголосило доцільним створення численних науково-дослідних кафедр і станцій, які мали забезпечити зв'язок учительства з викладачами-педагогами для роз'яснення нововведень у зміст освіти, методику викладання навчальних предметів, розтлумачити завдання нового (йшлося про радянське) виховання. До таких новацій зараховували, насамперед, перехід початкової та середньої школи на навчання за новітніми, зокрема комплексною, системами викладання і загальна орієнтація виховного процесу на ідеї радянського соціального виховання. Найбільш активно у той період працювали новостворені переважно при вищих навчальних закладах, які було реорганізовано з університетів в Інститути народної освіти, науково-дослідні кафедри і досвідно-педагогічні станції у Харкові, Києві, Одесі та Катеринославі [1].

Про комплексний підхід до розбудови освіти у ранньорадянській Україні свідчить і те, що питання шкільної освіти та виховання розробляли й вчені Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН). Так, у складі історико-філологічного відділу ВУАН з 1921 р. діяла науково-педагогічна комісія, яку очолював відомий медик, академік О. В. Корчак-Чепурківський, а її секретарем був літературознавець О. К. Дорошкевич. Згодом до керівництва комісією залучили й відомого педагога, директора Київської школи імені

Т. Г. Шевченка В. Ф. Дурдуківського [28, с. 32]. Робота комісії поширювалася у чотирьох напрямках (відповідно до виокремлених підрозділів): методика педагогічної праці; охорона здоров'я дітей; фізична культура; педагогічна інформація [28, с. 33]. Здійснювалося також і педагогічне консультування учителів та студентів [там само].

У той самий час при ВУАН розпочала роботу і науково-дослідна кафедра педагогіки, реорганізована 1925 р. у Науково-педагогічне товариство. Згідно зі звітом про роботу за 1926 р., воно нараховувало 129 членів, «об'єднувало всі активні педагогічні сили м. Києва» і провело 9 прилюдних засідань [28, с. 34]. Під патронатом ВУАН діяв також Кабінет дослідження дитячої творчості, очолюваний академіком Ф. І. Шмітом [28, с. 35], однак його робота була малоефективною через нестачу науковців.

Створенню УНДПУ передувало й заснування у першій половині 1920-х рр. декількох науково-дослідних педагогічних кафедр – спочатку при Харківському ІНО та Київському ІНО (далі – ХІНО та КІНО), а згодом і при інших регіональних ІНО [24]. Їх робота мала поліпшити зв'язок педагогічної науки зі шкільною практикою.

На той час наукова робота в ІНО була відокремлена від навчального процесу та зосереджувалася на спеціальних науково-дослідних кафедрах [25], що підпорядковувалися безпосередньо комітету, створеному в 1921 р. при науковому комітеті УкрГоловПрофос Наркомосу УСРР. Наприклад, у 1924 р. у ХІНО таких кафедр налічувалося 15, у тому числі й з педології. При кафедрах діяли невеликі бібліотеки, музеї, навколо яких гуртувалися відомі вчені і творча молодь [42, с. 40]. У 1924 р. комітет реорганізували в Управління науковими установами Наркомосу УСРР.

Оскільки до 1934 р. українською столицею був Харків, то саме тут працював Наркомос УСРР, і були зосереджені провідні науково-педагогічні сили. Центром досліджень з педагогіки став ХІНО, зокрема його факультет соціального виховання (1921 р.), де наступного року організували Педагогічну секцію (згодом вона увійшла до складу Наукового товариства при ХІНО). Її співробітники мали вивчати «дитину як об'єкт виховання», розробляти загальні та спеціальні питання педагогіки, досліджувати процеси виховання й освіти в теорії та практиці [25]. Секція налічувала 95 чоловік, з яких 51 був дійсним членом і 44 – членами-співробітниками [42, с. 51].

Окреслюючи передумови створення УНДПУ, не можна не згадати про роль його майбутнього директора ученого-педагога О. І. Попова. Після звернення у 1922 р. вченого як декана факультету соціального виховання ХІНО до наукового комітету УкрГоловПрофосу щодо організації науково-дослідної кафедри педології, у вересні того ж року її було створено [21, с. 80; 40]. Вагомими визнали аргументи О. І. Попова про те, що на той час в Україні діяло дві науково-дослідні кафедри педології (у Києві та Одесі), які «науково обслуговували здебільшого вчительство Правобережної України» [42, с. 51], і постала потреба організувати третю кафедру в Харкові, яка мала стати центром для всієї УСРР, місцевим центром для Лівобережжя та центром вищої підготовки соціальних вихователів для трьох областей – Харківської, Донбасу й Запоріжжя [там само]. На той момент у Харкові існував кваліфікований та компетентний кадровий потенціал для здійснення науково-педологічної роботи.

О. І. Попов визначив також коло проблем, розв'язанням яких буде займатися кафедра педології: дослідження фізичної природи дитини як основи виховного процесу; дослідження її психічної природи з урахуванням як нормальних, так і дефективних дітей (у той час цей термін уживався до дітей, які мали психофізич-

ні вади). Планувалося також досліджувати і вузькопедагогічні проблеми (питання фізичного, естетичного та соціального виховання). Після відкриття кафедри у 1923 р. О. І. Попова призначили її завідувачем [42, с. 52]. В операційному плані науково-дослідної кафедри педології при ХІНО на 1925/1926 н.р. [42, с. 52–53] зазначалося, що вона складалася з чотирьох секцій (рефлексології; соціальної педагогіки; історії педагогіки і освіти; методики й дидактики з підсекціями соцвиху профосвіти й політосвіти) та однієї комісії – програмно-методичної. Заслуговує на поіменний перелік особовий склад кафедри, де працювали такі видатні педагоги-дослідники, як О. І. Попов, керівник кафедри й голова програмно-методичної комісії; В. П. Протопопов, керівник секції рефлексології; О. С. Залужний, керівник секції соціальної педагогіки; Я. А. Мамонтов, керівник секції історії педагогіки; Я. Ф. Чепіга, керівник секції методики і дидактики; І. П. Соколянський, дійсний член; О. Г. Дяков, дійсний член; В. Є. Бутвин, дійсний член. Серед наукових співробітників були: А. І. Гендрихівська, Н. О. Панченкова, В. І. Яковлів, П. І. Дахно, А. П. Головченко. У складі кафедри налічувалося 17 аспірантів і 23 кандидати в аспіранти [42, с. 52–53]. Наприкінці 1925 р. бюро кафедри вирішило назвати свій науковий підрозділ кафедрою педагогіки з чотирма секціями: методології, рефлексології, соціальної педології та педагогічної техніки.

Чому так детально описуємо започаткування діяльності кафедри педології-педагогіки? По-перше, тому що структура майбутнього УНДІПу багато у чому визначилася завдяки структурі кафедри; по-друге, тому що всі вищезгадані особи через рік стали науковими співробітниками УНДІПУ; по-третє, у цей період в українській педагогічній науці встановлювався як провідний рефлексологічний напрям досліджень. На думку сучасного історика педагогіки О. Сухомлинської, «порівняно з попереднім розвитком почався новий науковий переворот, новий етап у педагогіці» [24, с. 122]. Рефлексологія як галузь психології становила фундамент для розвитку педології. Між рефлексологією та педологією навіть зараз важко провести чітку межу [24, с. 127], хоча педологія як наукове поняття значно ширше, ніж рефлексологія. Великий вплив рефлексології на тогочасну українську педагогіку та шкільну справу пояснюється і необхідністю створення якісно нових педагогічної теорії та практики, опертих на матеріалізм, і розв'язанням певної колізії, пов'язаної з тим, що в імперську добу зароджувана рефлексологічна теорія заперечувалася та відкидалася офіційною наукою. Останнє й обернулося певною перевагою у контексті класово-ідеологізованої радянської дійсності. Важливим чинником стала й орієнтація молодої української науки на західні досягнення у психології та педагогіці, де педологія була надзвичайно популярною [24, с. 125; с. 129]. Педологія розвивалася як інтегральна й експериментальна наука про дитину і була інтернаціональним феноменом.

Враховуючи реалії наукового поступу 20-х рр. ХХ ст., цілком зрозумілим стає вибір дослідницьких проблем науковцями харківської кафедри педагогіки. Тематику її діяльності становило розмаїття рефлексологічних питань, серед яких: впровадження методів дослідної роботи в дитячих колективах (обстеження, анкетування, використання тестів, систематичних спостережень тощо); вивчення впливу піонерів на дитячі маси; перевірка соціальних і біологічних чинників дитячого руху; вивчення історії дитячого руху та його соціобіологічне обґрунтування; розроблення дитячого права; аналіз роботи системи установ і заходів у боротьбі з дитячою безпритульністю; дослідження теорії педагогічного процесу в історичному розвитку; об'єктивне

вивчення дидактичного процесу в установах професійної освіти; студіювання класичних праць з психотехніки тощо [42, с. 53].

Накопичений творчий потенціал кафедри й енергія її науковців спонукали до розширення сфери діяльності, ініціювали розгортання педагогічних досліджень. 19 грудня 1925 р. Управління науковими установами Наркомосу УСРР затвердило проект реорганізації Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки в Науково-дослідний інститут педагогіки [16]. Створення такого інституту пояснювалося передусім зростаючими вимогами до педагогічної науки й освіти, а також необхідністю наукового забезпечення подальших практичних розробок.

2 квітня 1926 р. Державний науково-методологічний комітет Наркомосу УСРР прийняв доленосну постанову про створення в республіці єдиного центру наукових досліджень з педагогічних наук – Українського науково-дослідного інституту педагогіки [30, с. 7]. Організаційно інститут оформився в жовтні 1926 р. на базі науково-дослідної кафедри педагогіки ХІНО та Харківської дослідної станції Управління соціального виховання Наркомосу УСРР [там само].

Першим директором УНДІПу став професор-педолог, послідовник ідей педоцентризму О. І. Попов. Не зважаючи на те, що він був щирим прихильником радянської влади, його кар'єра керівника обірвалася вже у серпні 1929 р. через звинувачення у «прориві на культурно-освітньому фронті», яким виявилася публікація казок Г. Х. Андерсена [21, с. 82; 40]. О. І. Попов був редактором цього видання. У той час казки визнавалися літературою, шкідливою для дітей. Після зняття з посади вчений намагався довести свою політичну відданість, однак для нього почався період утисків і арештів [33]. Сучасний дослідник української історії періоду існування СРСР В. Марочко вважає «казкову історію» початком політичних чисток УНДІПу, які розгорнулися повною мірою у 30-х рр. ХХ століття.

На думку В. Марочка, кафедра педагогіки ХІНО «безперечно відіграла важливу консолідуючу роль в утворенні УНДІПу, але її діяльність не можна ототожнювати з першовитоками самого інституту педагогіки» [21, с. 80]. Однак дослідник наголошує, що «далеко не кожний ІНО, де існували подібні кафедри, мав таку могутню інтелектуальну когорту теоретиків і практиків радянської педагогіки» [там само].

Таким чином, в Україні з'явилася перша наукова установа, покликана забезпечити теоретичними розробками потреби шкільної практики і водночас здійснити експериментальні дослідження з педагогіки і психології дитинства. У проєкті її діяльності зазначалося, що провідними напрямками наукових досліджень будуть: радянізація та політизація школи з метою класового виховання дітей; абсолютно матеріалістичне трактування (і для дітей) будь-яких питань; реалізація принципу трудового виховання і як похідна проблема – виробничих ухилів у школі; вивчення дитячого руху у широкому розумінні цього слова та, головним чином, комуністичного дитячого руху; необхідність переведення навчально-виховної праці на нову комплексну (чи іншу систему) на противагу старій предметній, а також забезпечення переходу на нові освітні методики [29, с. 139].

Уже наприкінці грудня 1926 р. в УНДІПі працювало 11 секцій, 110 наукових працівників, у тому числі 17 керівників та дійсних членів інституту, 13 наукових співробітників, 49 аспірантів та 31 стажист [42, с. 54].

У затвердженому на початку 1927 р. Наркомосом УСРР Положенні про УНДІП визначалися такі основні виробничі завдання: розвивати науково-дослідну

роботу в галузі педагогіки та суміжних наук і готувати кадри наукових працівників і викладачів педагогічних ВНЗ; здійснювати наукове розроблення питань виховання та навчання дітей, підлітків і дорослих, проблем соціального виховання, професійної та політичної освіти; сприяти поєднанню науково-педагогічної роботи, що проводилася на кафедрах, станціях, у кабінетах, лабораторіях, педвишах, комвишах, методкомах тощо; готувати підручники та посібники з педагогічних наук, розробляти навчальні програми, створювати підручники та посібники з різних предметів загальноосвітньої школи; поширювати досягнення педагогічної науки серед працівників народної освіти та населення; вивчати, узагальнювати і впроваджувати досвід роботи кращих учителів, передових шкіл, дошкільних та позашкільних дитячих закладів; проводити наукові сесії та конференції за участі практичних працівників освіти, промисловості й сільського господарства [42, с. 54–55]. Таким чином, номенклатура досліджуваних науковцями Інституту питань підпорядковувалася провідним напрямам розвитку шкільництва в радянській Україні.

Особовий склад УНДІПу у 1928–1929 рр. нараховував 108 працівників, з них 47 – науковці, решта – аспіранти [21, с. 81]. Як зазначає В. Марочко, наукові співробітники вирізнялися між собою базовою освітою, віком, фахом, кількістю і якістю праць, але всі впливали на теорію та історію української радянської педагогіки. Подібних наукових дискусій, які точилися між ними упродовж 20-х – початку 30-х років, у наступні роки не відбувалося [там само]. Дослідник робить висновок про «незаперечний факт становлення в 20-х роках самобутньої педагогічної думки в Україні».

Зауважимо, що на початку 1920-х рр. освітня політика українського Наркомосу вирізнялася радикальністю пропагованих ідей. Так, наприклад, очільники Наркомосу та діячі науково-педагогічних структур України (Г. Ф. Грицько, О. І. Попов, Я. П. Ряппо) вважали сім'ю та школу пережитком «дореволюційного минулого» [3; 33]. Виховання «нової людини» мало відбуватися не в родинному колі, а у дитячих будинках, що проголошувалися «маяками нового виховання», на які мали рівнятися педагогічна теорія і практика. Сім'ю було оголошено осередком дрібнобуржуазної, міщанської ідеології, а тому вона, нібито, не могла успішно виконувати завдання щодо виховання «нової (радянської) людини». Наприкінці 1920-х рр. такі ідеї вже поступово втрачали популярність. Так, у 1928 р. на спільному засіданні УНДІПу та Досвідної станції Наркомосу УСРР з доповіддю «Педагогіка школи та родини в системі соціального виховання» виступив один з провідних учених І. П. Соколянський, де наголосив, що «не знищення родини, не її руйнація, як того б хотіли марнотяпи, не війна з родиною як такою, а з тими середньовічними забобонами, що міцно тримають у своїх лаптах здорову природу родини. Все на боротьбу з батьківською педагогікою, з “поцілунками” та “голоблями” – ось гасло нашого сьогодення суспільно-педагогічного буття» [36, с. 4]. Він закликав повністю переглянути ставлення до родини, включити родину до установ системи виховання, як установ певного типу, з певними функціями. І. П. Соколянський наполягав на тому, що потрібна педагогізація населення. Особливо важлива роль відводилася школі як наймогутнішому знаряддю здійснення суспільно-педагогічної революції, основному засобу оздоровлення родини як початкового центру виховання підрастаючих поколінь.

Не менш значущим вважаємо й проведене 14 березня 1928 р. розширене засідання секції соціального виховання УНДІПу, де були присутні всі співробітники Інституту, а також працівники Наркомосу і А. Макаренко, який виступав з доповід-

дю про засади діяльності трудкомуні ім. О. Горького. Положення доповіді видатного педагога були розкритиковані науковцями за відсутність «чітких ідеологічних класових настанов» [22]. А головне – А. Макаренко вважав стрижневим завданням дитячої трудової комуні виховання й випуск у життя підготовлених людей, хоча й без строгої шкільної настанови, а вчені наполягали на дотриманні у закладі чіткого освітнього процесу. До того ж він категорично не погоджувався з офіційною настановою Наркомосу про заборону будь-яких засобів покарання і примусового впливу. Сам А. Макаренко у своїй славнозвісній «Педагогічній поемі» згодом написав, що на засіданні прийняли рішення: визнати запропоновану систему виховного процесу недержавською системою [42].

Повертаючись до розгляду організаційної структури УНДІПу, зауважимо, що вона постійно зазнавала змін. Так, після реорганізації 1930–1931 рр. у структурі установи діяли 5 кафедр: а) вивчення об'єкта педагогічного процесу, яке здійснювалося у 6 секціях педолого-рефлексологічного спрямування; б) загальної теорії комуністичного виховання, що мала у своєму складі 7 секцій, які досліджували питання системи освіти і планування, історії педагогіки, антирелігійного, інтернаціонального, політехнічного, соціально-гігієнічного, художнього виховання; в) педагогіки дитинства, 8 секцій якої займалися питаннями дошкілля, шкільної роботи у різних типах навчальних закладів, позашкільної роботи, дитячого руху, охорони дитинства, дитячої літератури; г) професійної освіти, де у 4 секціях досліджували проблеми вишів, масової індустріальної, сільськогосподарської, соціально-економічної освіти; г) педагогіки дорослих, працівники якої вивчали аспекти масової агітації та пропаганди серед різних вікових і соціальних прошарків населення (зокрема засобами кіно і радіо), питання шкільно-гурткової роботи, самоосвіти, бібліотечно-книгознавчої роботи, методології і методики політосвіти. Окрім зазначених кафедр (із секціями і підсекціями), працювали також академічна частина з функцією підготовки науково-педагогічних кадрів, методологічно-експериментальне бюро (у складі 3 комісій) і велика кількість окремо діючих допоміжних установ [38, с. 148–152]. Доцільність функціонування такої розгалуженої наукової установи пояснювалася «зростанням і розвитком педагогічної теорії і практики, ускладненням педагогічної проблематики в результаті здійснення культурного будівництва в Україні» [38, с. 148].

У 1930 р. розпочала діяльність Київська філія УНДІПу, а в 1934 р. дирекція Інституту остаточно переїхала до Києва у зв'язку з перенесенням сюди столиці з Харкова і переїздом Наркомосу УСРР. У Харкові до 1936 р. функціонувала наукова установа – Харківський інститут педагогіки.

Варто наголосити, що переїзд Інституту до Києва пов'язаний не лише з фактом переносу столиці. В описуваний історичний період Київ був важливим центром розвитку педагогічної та психологічної науки. У липні 1922 р. тут було засновано науково-дослідну кафедру педології з ініціативи і під керівництвом відомого педагога і психолога С. А. Ананьїна [8]. До її складу ввійшли авторитетні вчені та педагоги: К. Ф. Лебединцев (методика математики), В. В. Радзімовська (фізіологія дитини), Я. Ф. Чепіга (дидактика), Р. І. Черанівський (педологія і дитячий рух). У 1925 р. кафедра поповнилася такими співробітниками, як О. І. Дорошенкова (дошкільна справа), О. М. Раєвський (експериментальна педагогіка та педагогічна психотехніка), Й. Б. Селіханович (історія педагогіки), а в 1926 р. до них приєдналися Г. Є. Журавівський (історія педагогіки), К. С. Мокульський (рефлексологія)

та С. М. Плотнікова (фізіологія дитинства). Наприкінці 1927 н. р. на кафедрі навчалося 19 аспірантів [19]. Кафедру утворювали чотири секції: історії педагогіки (Й. Б. Селіханович); дошкільного виховання (О. І. Дорошенкова); експериментальної педагогіки та педагогічної психотехніки (О. М. Раєвський); фізіології дитинства (В. В. Радзимовська). Діяла підсекція рефлексології (П. С. Мокульський), а в 1928 р. з'явилася секція дидактики (О. Ф. Музиченко). Отже, у Києві сформувався впливовий осередок педагогічних сил, спроможних рухати вперед науково-практичні дослідження [2; 4]. Загалом науковий Київ початку 1930-х рр. український історик освіти С. Сірополько схарактеризував так: «За кількістю наукових установ Київ є справді духовною столицею України. ... слід мати на увазі, що значна кількість наукових установ дісталася Україні від попередніх часів, але більшість історично-філологічних, технічних, соціально-економічних установ та краєзнавчих організацій повстала після 1920 р.» [34, с. 89].

Висвітлюючи спрямування роботи УНДІПу в 1932–1936 рр., наведемо перелік назв відділів, який красномовно свідчить про напрями наукових досліджень. Отже, у цей період працювали відділи: політехнічної школи (секція загальної методики, політехнічного навчання, методики мови, літератури, математики, фізики, природознавства, суспільствознавства та історії); історії педагогіки та організації освіти (секції історії освіти і виховання, системи та організації народної освіти); дошкільного виховання (секція системи організації і планування та програмно-методична); масової комуністичної освіти дорослих (секції масової роботи, навчання дорослих); профосвіти (із секцією ВНЗ); культурно-масової роботи серед дітей (секції дитячої книжки і дитячого читання, художнього та дитячого кінофільму); відділ психології та педології (секції педології, психології, педології раннього дитинства, педології підлітка і психотехніки); науково-дослідна лабораторія з вивчення фізіології вищої нервової діяльності; відділ вивчення освіти в капіталістичних країнах (кабінет освіти за кордоном) з підрозділами: загальна частина, науково-дослідний сектор, інформаційно-довідковий сектор, навчально-популяризаторський сектор, педагогічна бібліотека [42, с. 64]. Окрім того, у науково-дослідному секторі налічувалося п'ять секцій: вивчення освітньої діяльності революційного пролетаріату в капіталістичних країнах; критики політики націоналістичного фашизму в освіті; вивчення капіталістичної індустріалізації в освіті; вивчення освіти українського населення в капіталістичних країнах; вивчення національно-освітніх досягнень у країнах Близького Сходу [там само].

На думку дослідника історії УНДІПу академіка М. Д. Ярмаченка, трагічною кульмінацією у 1930-х рр. у діяльності установи стала семиденна дискусійна сесія, що відбулася 15–21 лютого 1931 р. за участю всіх працівників інституту, а також Харківського науково-педагогічного активу, представників науково-дослідних установ Харкова, Києва, Одеси, Луганська та інших міст України. Її відкрив наступник О. І. Попова на посаді директора – М. С. Гаврилів (1929–1931). Було заслухано три доповіді: Ю. П. Горбенка «Огляд сучасного науково-педагогічного фронту», І. П. Соколянського «Основні проблеми вчення про поведінку», О. С. Залужного «Основні проблеми вчення про колектив». Цю сесію сучасний дослідник В. Марочко назвав «репетицією» майбутніх розгромно-звинувачувальних слухань, які відбуватимуться впродовж десятиріччя у стінах УНДІПу [21]. Її проведення тісно пов'язане з розгромом у 1930 р. політичної організації національно свідомої інтелігенції – «Спілки визволення України» (СВУ) [21]. Наслідками зазначеної сесії, «внутрішньої

чистки кадрового складу УНДППу», за висловленням В. Марочка, будуть наступні численні репресії та трагічні долі науковців.

Головним критиком діяльності учених УНДППу став нарком освіти УСРР М. О. Скрипник. Аналізуючи і викриваючи на сесії хиби і прорахунки в роботі УНДППу, він наголосив, що «основна теза, основна вісь дискусії ... є проблема, що таке педагогіка, яке її співвідношення з природознавчими науками, яке її місце між спорідненими науками й що таке є педагогічний процес» [35, с. 66]. Нарком вважав, що компас теоретичної педагогічної праці необхідно спрямовувати не на абстрактні теоретико-академічні теми про те, що таке педагогіка і на чому вона базується, а на розробку конкретних проблем, що стоять перед соціалістичною перебудовою країни, адже «педагогіка має стати знаряддям для здійснення соціалізму» [35, с. 70–71].

Провідних учених УНДППу гостро критикували за слідування дрібнобуржуазній теорії педоцентризму, біологізацію педагогіки (тлумачення її як суто біологічної науки, що призвело до механістичних тлумачень педагогічних проблем), ідеалістичне визначення суті колективу, недостатню боротьбу проти відверто «контрреволюційної педагогіки», яку уособлювали педагоги-діячі СВУ. І хоча І. П. Соколянський, О. І. Попов, О. З. Залужний та ін. визнавали свої помилки [40], розпочався «перший акт знищення харківської наукової психолого-педагогічної школи» (Г. Хілліг). С. Сірополко з приводу згаданої сесії писав так: «В Україні нема й потреби для будь-яких досліджень, бо вже визначено всі основні підвалини марксо-ленінської педагогіки, а всі праці українських педагогів, що не виходять з позицій діалектичного матеріалізму, гостро засуджено на дискусійній сесії» [34, с. 772]. Таким чином було підготовлено основу для остаточного розгрому УНДППу [42, с. 66].

У лютому 1932 р. Інститут очолив Т. С. Пасіка, колишній працівник Наркомосу УСРР. Однак цю посаду він обіймав лише рік, тому що був звинувачений у буржуазно-націоналістичному спрямуванні роботи керованої установи, про що йшлося у прийнятій на початку жовтня 1933 р. ЦК КП(б) України нищівній постанові «Про роботу українського інституту педагогіки та Всеукраїнського товариства “Педагог-марксист”» [31]. У постанові констатувалося, що Український інститут педагогіки, який мав відігравати важливу роль у будівництві політехнічної школи, розробці теоретичних проблем педагогіки й підготовці наукових педагогічних кадрів, останні два роки був засмічений контрреволюційними, буржуазно-націоналістичними і петлюрівськими елементами, які керували основними його відділами та секціями [там само]. Причому гострої критики у постанові зазнав і вже колишній на той час нарком М. О. Скрипник, зокрема за «примусову українізацію».

Відповідно до постанови призначений за сумісництвом на місце Т. С. Пасіки тогочасний заступник наркома освіти І. А. Хаїт (1933–1936) почав чистку науково-дослідної установи від «педагогів-шкідників», проте згодом теж не уникнув репресій [42].

Згідно з постановою дирекції Інституту пропонувалося переглянути план наукової роботи та зосередитися на розробці методичної літератури з різних шкільних предметів для вчителів та на подальшому вдосконаленні програм і стабільних підручників. Для виконання постанови було спрощено структуру Інституту, в якому залишалися чотири відділи: політехнічної школи; дошкільного виховання; педології і психології; освіти в капіталістичних країнах. Секції, що існували у відділах, та кабінет «чужоземної освіти» ліквідувалися. «Пропонувалося» набрати нових здобувачів

до аспірантури у складі 30 осіб, з яких не менш як 80 % мали бути комуністами та комсомольцями [42, с. 67–68].

Фінальним актом знищення науковців УНДІПу можна вважати наслідки проведеної 5 січня 1934 р. об'єднаної сесії Інституту з представниками досвідно-педагогічних станцій та кафедр педагогіки і психології педвишів, де у доповіді І. А. Хаїта «За більшовицьку розчистку на фронті педагогічної теорії» містилася різка критика і колишніх директорів Інституту педагогіки (О. Попов, М. Гаврилов, І. Соколянський як в. о. директора у 1932 р., Т. Пасіка), і напрацювань інших науковців (О. Залужний, В. Протопопов, М. Волобуїв, Ю. Горбенко та ін.) [30]. Звинувачення стали підставою для звільнення з роботи основних наукових кадрів Інституту, у подальшому переважну більшість з них було репресовано [21]. У виданні «На фронті культури» (1935) з приводу діяльності Інституту зазначалося, що «грунтовно переглянуто кадри науковців на педагогічному фронті, проведено значну теоретичну роботу, спрямовану на розгром націоналістичних настанов Скрипника та Харківської педагогічної школи» [23, с. 15]. Як встановив історик В. Марочко, фактично за два роки з науково-дослідних установ, підлеглих НКО УСРР, було «вичищено» 268 чоловік [21, с. 90].

Наступні директори УНДІПу (Й. А. Ліпман, І. А. Палунськ) обіймали посаду короткотерміново, хоча й брали участь у кампанії цькування попередників. Після добре відомої постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекирчування в системі наркомосів» (липень 1936 р.) тиск на Харківський інститут педагогіки ще посилювався. Основні наукові кадри, які не зазнали переслідувань, поступово розпорошилися: хтось перейшов на роботу до Харківського педінституту та університету, а частина науковців – до інших установ і служб. Фактично того ж року Харківський інститут педагогіки припинив своє існування.

Зміни до структури УНДІПу в Києві (відповідно до постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні викривлення в системі Наркомосів») виявилися у затвердженні роботи таких відділів: педагогіки (із сектором дитячої літератури та дитячого читання), історії педагогіки, дошкільної педагогіки, дитячого комуністичного руху, зарубіжної педагогіки, організації і методики політосвіти, психології, методики математики, методики мови, методики природознавства. Як бачимо, ні про які педолого-рефлексологічні дослідження вже не йдеться. Відповідну реорганізацію Інституту проводив переведений з Харкова на посаду директора Й. А. Ліпман (1936–1941) [42, с. 69–70].

Упродовж 1937–1941 рр. науковці УНДІПу головну увагу спрямовували на підвищення якості науково-дослідної роботи з педагогіки, психології та окремих методик. У цей час сформувалися наукові колективи, які підготували низку нових підручників для загальноосвітньої школи та методичних посібників для вчителів [4]. Розпочали діяльність провідні вчені, навколо яких гуртувалася наукова молодь. У галузі педагогіки основну роль відігравав професор С. Х. Чавдаров, за його редакцією було видано перший український підручник для педвишів «Педагогіка» (1940 р.), а в галузі психології – професор Г. С. Костюк, за його редакцією вийшов перший в Україні навчальний посібник для ВНЗ «Психологія». У 1940 р. вийшов у світ перший навчальний посібник з методики викладання української мови в початковій школі, написаний С. Х. Чавдаровим [32].

Наприкінці 1930-х рр. репресії проти співробітників Інституту педагогіки фактично припинилися, однак з бібліотек вилучалася друкована продукція репресованих учених, запроваджувалася система ідеологічного контролю за науковою діяльністю.

У роки війни УНДП як наукова установа не діяв. Він відновив свою діяльність у жовтні 1943 р.: спочатку в Харкові, а з 4 січня 1944 р. – вже знову у Києві. У той час Інститут структурно складався з таких відділів: теорії та історії педагогіки; психології; дошкільної педагогіки; позашкільної та піонерської роботи; військового та фізичного виховання; художнього виховання; методики математики та фізики; методики мови та літератури; методики природознавства та хімії; методики історії; методики географії. У складі Інституту були також бібліотека та господарчий відділ [26]. У 1943–1945 рр. установу очолював П. Р. Чамата, а впродовж 1945–1956 рр. – професор С. Х. Чавдаров [25].

Перш ніж перейти до відображення діяльності Інституту у 1945–2016 рр., зазначимо три чинники, які визначають форму подальшого викладу матеріалу. По-перше, порівняно з попереднім розглянутим періодом роботи установи, після якого залишилося небагато друкованих матеріалів (більшість напрацювань було вилучено з наукового обігу внаслідок ідеологічних чисток, багато джерел знищила війна), у наступні періоди наукова продукція, хоча й підпорядковувалась вимогам адміністративно-партійної системи, водночас відповідала їй на запити шкільної галузі, тому кількісно зростала рік від року і охопити її аналізом в одній статті неможливо. Отже, окреслюватимемо лише основні віхи і напрями досліджень.

По-друге, після розгрому Інституту, у середині 1930-х рр. його роботу було зосереджено головним чином на підготовці та виданні підручників, виховних настанов і рекомендацій, методичних poradників, навчальних програм, тому саме цьому приділено увагу, зауваживши, однак, що до 1991 р. лівова частка навчальних книжок створювалася поза межами України згідно з радянською уніфікаційною освітньою політикою. Нагадаємо, що після прийняття партійної постанови у 1932 р. про підручники в українських школах використовували уніфіковані, однакові на всій території СРСР підручники російських авторів. Проте підручники для початкової української школи, підручники з української мови і літератури, з географії й історії України для середньої школи завжди вироблялися українськими авторами, серед них і науковцями Інституту.

По-третє, більшість відомостей узято з узагальнювальних ювілейних видань про діяльність установи, зі звітних матеріалів, які зазначено у списку використаної літератури, із власної доповіді про внесок науковців Інституту педагогіки у вітчизняне підручникотворення (розміщено на сайті Інституту педагогіки), тому для обмеження обсягу статті подаємо посилання вибірково.

Отже, у повоєнний час дослідження співробітників Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР (саме таку назву він мав з 1955 р. і по 1992 р.) спрямовувалися на розроблення навчальних планів і програм для початкової та середньої школи, підручників для середньої школи, педагогічних училищ і ВНЗ, розв'язання питань підвищення якості навчання в школі, підготовки учнів до практичної діяльності [4; 16]. Вагомий внесок у написання навчальних програм і підручників з української мови для початкової школи зробив професор С. Чавдаров. Починаючи ще з 1934 р., і впродовж ще сорока років за його книжками вивчилися декілька поколінь молодших школярів. Заслуга створення першого стабільного підручника «Граматика української мови» належить науковому співробітнику УНДПу А. Загородському. Підручник вийшов ще у 1938 р. і витримав 14 видань. Авторами книг, які прийшли йому на зміну, були і співробітники Інституту – А. Медушевський, Б. Кулик, з української літератури – академік О. Р. Мазуркевич.

Важливою подією перших повоєнних років вважаємо видання (1947 р.) першого україномовного підручника для педагогічних вишів «Історія педагогіки» професора М. Ф. Даденкова, завідувача відділу історії педагогіки. Але через посилення у цей час ідеологічного тиску на всі гуманітарні галузі науки підручник звинуватили у недостатній класово-партійній спрямованості та заборонили для використання [10].

Загалом зусилля науковців Інституту спрямовувалися на надання методичної консультативної допомоги вчителям, організацію наукової співпраці з педагогічними кафедрами університетів, педагогічних та учительських інститутів, інститутів удосконалення вчителів та творчими вчителями, майстрами педагогічної справи [4; 16]. Одним із перших підручників, створених співробітником відділу у той час, стала «Географія Української РСР» (1958 р.) професора О. І. Діброви. Підручник використовувався впродовж 50–70-х рр. XX ст. (14 видань).

Варто виокремити діяльність на посаді директора Інституту педагогіки О. М. Руська (1958–1964). Завдяки його зусиллям [9] в УРСР було створено єдиний координаційний центр педагогічної науки, започатковано захист докторських дисертацій з педагогічних спеціальностей, запроваджено при Інституті діяльність громадського інституту наукових кореспондентів із числа досвідчених учителів і працівників народної освіти. За ініціативи О. М. Руська 1960 р. засновано Педагогічне товариство України.

Оскільки педагогіка покликана виконувати суспільне замовлення щодо забезпечення та розроблення засад освіти і формування нових поколінь громадян, вона підпорядковує свої дослідження виконанню соціального замовлення у кожний конкретний відтинок історії. У радянську добу спрямовуючим чинником у розвитку досліджень Інституту педагогіки була освітня політика компартії. Тому з прийняттям Закону про школу (1958) та постанови ЦК Компартії України «Про стан і заходи дальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР» (1959) науковці Інституту спрямували свої зусилля на їх виконання і розробили «Перспективний план наукових досліджень з педагогічних наук в УРСР на 1959–1965 роки», що був першою спробою скоординувати наукову роботу з педагогіки в республіці [42, с. 81]. Багато уваги в цей час приділялося розв'язанню проблемам політехнічного і трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл. Науковці інституту підготували на допомогу вчителям низку збірників статей «Політехнічне навчання в школі» (1958), «Школа і життя» (1959). Побачила світ і книжка М. П. Ніжинського «Великий вихователь – труд» (1959) [16, с. 35]. Водночас співробітники Інституту вивчали кращий досвід навчально-виховної роботи шкіл і висвітлювали його у таких виданнях, як, наприклад, «З досвіду політехнічного навчання в школах Києва» (1956).

Саме в цей період розпочалася творча співпраця з Інститутом видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Як науковий кореспондент УНДІПу Василь Олександрович видав книжки «Виховання в учнів любові і готовності до праці» (1959), «Виховання комуністичного ставлення до праці» (1959) [42, с. 81]. З часом, у 1960–1970-х рр. науковці відділу історії педагогіки на чолі з О. Г. Дзевєріним підготували до видання 5-томне зібрання творів В. О. Сухомлинського (1976–1977 рр.).

У 60-х рр. XX ст. вчені працювали над теоретичним обґрунтуванням змісту освіти в школі, розробляли й експериментально перевіряли нові програми, підручники та навчальні посібники. Наприклад, відділ методики викладання математики на чолі з І. Ф. Тесленком у 1962–1963 рр. здійснив масштабне експериментальне

вивчення використання програмованих підручників на уроках математики у середній школі у межах республіки [27]. І хоча експеримент виявив позитивні аспекти такого навчання, все ж через нестачу коштів ідею не втілили у життя.

Активізувалася робота з дослідження проблем дидактики, зокрема таких, як дидактичні основи засвоєння знань, формування навчальних навичок, систематизація та узагальнення знань в учнів 5–8-х класів [25]. Найповніше відображення ці проблеми знайшли у праці знаного вченого В. О. Онищука «Дидактичні основи усвідомлення учнями навчального матеріалу» (1964). Згодом вчений видав ґрунтовну монографію «Типи, структура і методика уроку в школі» (1973, 1976), яку високо поцінувала педагогічна громадськість. Книжку відзначили високою премією союзного значення імені Н. Д. Крупської.

Наступником О. М. Руська на посаді директора Інституту став у 1964–1971 рр. професор В. І. Чепелев, який займався розробленням питань освіти сільської та робітничої молоді. У цей час (1966–1971 рр.) відбувався перехід початкової ланки середньої школи з чотирирічного на трирічний термін навчання і співробітники відділу початкової освіти Інституту створювали нові підручники для початкових класів з окремих предметів: читання, української мови, російської мови. Так, оригінальні підручники – букварі, читанки, насамперед для українських шкіл та частково російських, угорських, польських, які перевидавалися упродовж багатьох років, написала (у співавторстві) Н. Ф. Скрипченко. Вона була співавтором не лише українського, а й російського Букваря, за яким певний час навчалися шестирічні діти всього Радянського Союзу. Значним здобутком стало проведення співробітниками лабораторії початкової освіти великої експериментальної роботи з навчання дітей 6-річного віку, що дало змогу розробити науково і практично обґрунтовані плани, програми, підручники й методичні матеріали для введення навчання дітей такого віку.

1970–1980-ті рр. відзначені здійсненням важливих практико орієнтованих досліджень з визначення особливостей вивчення української та російської мов в умовах спорідненої двомовності, змісту, форм і методів роботи над розвитком усного і писемного мовлення учнів. Вагомий внесок зробили О. М. Біляєв, Г. М. Іваницька, Н. А. Пашківська, Л. М. Симоненкова та ін. [16]. А в 1977 р. Державної премії Української РСР було удостоєно підручник для 5-го класу «Українська література» О. М. Бандури та Є. М. Кучеренко.

Згадуючи про очільників Інституту, зазначимо що у 1971–1973 рр. колективом керував професор Б. С. Кобзар, фахівець з проблем навчально-виховної роботи у школі подовженого дня, а також в установах інтернатного типу, а з 1973 р. по 1994 р. – професор М. Д. Ярмаченко, майбутній академік-засновник першої національної Академії педагогічних наук України (1992 р.), визнаний фахівець у галузі історії розвитку педагогіки в радянській Україні, автор студій з історії сурдопедагогіки, дослідник спадщини А. С. Макаренка.

Важливою віхою в історії вітчизняного підручникотворення стало видання у 1976 р. підручника з навчання грамоти – «Буквар», створеного М. С. Вашуленком і Н. Ф. Скрипченко [7]. У його основу автори поклали відомості про частотність вживання звуків в усному і писемному мовленні. Наголосимо, що в цій навчальній книзі автори заклали й національну ідею – знати і любити свою землю, край, народ, його звичаї і традиції. Буквар та інші підручники з української мови для початкової школи

академіка М. Вашуленка витримали понад 15 видань. За ними й досі навчаються молодші школярі практично в усіх регіонах України.

Про зміст роботи Інституту у 1980-х рр. в умовах здійснення чергової реформи шкільної освіти [1] свідчать назви основних напрямів наукових пошуків: удосконалення та створення нових навчальних програм, підручників і навчальних посібників для різних типів шкіл; посилення практичної та виховної спрямованості вивчення основ наук; забезпечення учнів глибокими і міцними знаннями, формування наукового світогляду та вмінь самостійно поповнювати знання, усунення перевантаження школярів; удосконалення змісту й форм організації трудового навчання; вивчення та узагальнення досвіду виховання дітей і молоді, виховного впливу дитячих колективів, сім'ї і виробничих колективів; підготовка науково обґрунтованих рекомендацій щодо формування у школярів активної життєвої позиції, культури поведінки, виховання їх у дусі високої моральності, патріотизму та інтернаціоналізму, розроблення рекомендацій з удосконалення управління школою, подолання формалізму в оцінці результатів праці вчителів і учнів; удосконалення змісту, форм і методів сімейного виховання, спільної діяльності школи та сім'ї; вивчення історії розвитку педагогічної думки й народної освіти до 1917 р. та в Українській РСР; вивчення зарубіжної педагогіки і систем освіти [16].

У 80–90 рр. XX ст. вагому роботу із забезпечення переходу навчання у початковій школі з трирічного терміну на чотирирічний здійснив відділ (тоді – лабораторія) початкового навчання. Для цього було створено програми з усіх навчальних предметів, видано нові підручники: з мов (української та російської), читання, математики, ознайомлення з навколишнім світом та природознавства. Зміст підручників ґрунтувався на концепції діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів до навчання. Загалом є підстави стверджувати, що до 2000 р. все підручникотворення, яке забезпечувало навчальний процес у початковій школі України, здійснювалося зусиллями науковців лабораторії початкової освіти Інституту [7]. Пріоритетна роль підрозділу збереглася і в умовах варіативності за першого і другого покоління Державного стандарту початкової загальної освіти.

Великий особистий внесок у забезпечення згаданого переходу зробила відомий український дидакт, академік О. Я. Савченко. Вона не лише розробила теоретичні підходи до конструювання змісту початкової освіти, а й зреалізувала їх у створенні підручників з читання, спочатку у співавторстві зі Н. Ф. Скрипченко (1983–2001), а з 2002 р. – одноосібно у підручниках з читання для 2–4-х класів [7].

Оригінальні підручники з математики для 1–4 класів упродовж 1980–1990-х рр. розробляв співробітник відділу (лабораторії) початкової освіти М. В. Богданович. Йому вдалося реалізувати новаторську ідею – створення навчально-методичного комплексу з математики для всіх початкових класів, а саме: зошити з друкованою основою як допомога учням інтенсифікувати пізнавальну діяльність; збірники диференційованих завдань – для здійснення індивідуально-групового підходу до навчання; альбом завдань з математики – для забезпечення відповідного рівня наочної основи викладання предмета; розвивальні книжки для домашнього читання з математичними «цікавинками» («Математична веселка», «Математичні віночки») – для формування у дітей інтересу до математики, розвитку кмітливості, винахідливості. Варто зазначити, що згадані навчальні посібники для молодших школярів були надруковані українською, російською й угорською мовами, а «Математична веселка» – ще й німецькою [7].

Важливим досягненням Інституту у розглядуваний час стало видання фундаментальних колективних праць – у 1986 р. підручника для студентів педагогічних ВНЗ «Педагогіка», підготовленого під керівництвом академіка АПН СРСР М. Д. Ярмаченка, а в 1988 р. – видання з історії педагогіки «Антологія педагогічної думки Української РСР» (упорядник Н. П. Калениченко, завідувач відділу історії педагогіки).

Новий етап у діяльності Інституту педагогіки розпочався після здобуття Україною незалежності. З 1991 р. науковці Інституту педагогіки взяли на себе виконання багатьох завдань (навчальні плани, програми, підручники, навчальні посібники, навчальне обладнання тощо), які раніше визначалися і виконувалися у Москві союзним Міністерством освіти та Академією педагогічних наук СРСР. У 1992 р. співробітники Інституту брали участь у розробленні серії нових нормативно-правових документів з питань роботи загальної середньої освіти: положення про загальноосвітню школу; положення про ліцей; положення про гімназію; положення про вечірню школу; положення про середній загальноосвітній навчальний заклад; положення про індивідуальне навчання в системі освіти [42, с. 96].

Проголошення суверенної Української держави спрямувало педагогічну творчість у нове русло, активізувало зусилля армії освітян для розбудови української національної системи освіти. Почали організовуватися нові навчальні заклади, авторські та альтернативні школи, розроблялися оригінальні концепції навчання та виховання. Виникла потреба в глибокому вивченні, науковому осмисленні педагогічних новацій та виробленні на цій основі стратегії і тактики розвитку української національної школи. Це активізувало науково-педагогічну громадськість щодо створення власного науково-педагогічного центру. Тож 4 березня 1992 р. Президент України Л. М. Кравчук прийняв пропозицію групи провідних учених і видав Указ про створення Академії педагогічних наук України як вищої галузевої наукової установи. На виконання Указу Президента Кабінет Міністрів України 16 червня 1992 р. прийняв спеціальну постанову щодо створення Академії педагогічних наук України [41]. Президентом-організатором Академії став директор Інституту педагогіки М. Д. Ярмаченко.

У функціональне управління Академії педагогічних наук України уряд відніс Науково-дослідний інститут педагогіки, Науково-дослідний інститут психології та Республіканський педагогічний музей. У зв'язку з розвитком Академії на базі лабораторій Інституту педагогіки створилися нові інститути та центри (на правах інститутів). Це зумовлювало зміни в структурі Інституту педагогіки. Так, у травні 1993 р. організували Український інноваційний центр гуманітарної освіти, до якого перейшла низка науковців з різних лабораторій Інституту педагогіки. У листопаді 1993 р. відкрили Інститут педагогіки та психології професійної освіти, до якого увійшла лабораторія професійної освіти Інституту педагогіки та декілька співробітників з інших лабораторій. Тоді ж було створено й Інститут дефектології, до якого відійшли лабораторії сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, олігофренопедагогіки та логопедії. У грудні 1996 р. було засновано Інститут проблем виховання, куди відійшли всі лабораторії, що досліджували проблеми виховання [42, с. 95–96].

У результаті таких трансформацій поступово змінювалася структура Інституту педагогіки, дещо звузилося коло наукової проблематики, над якою працювали його співробітники. Натомість створювалися нові лабораторії, виникали нові наукові проблеми, пов'язані з викликами інформаційного суспільства та соціально-

економічними змінами, що відбувалися в Україні. І створення нових якісних підручників з багатьох шкільних предметів постало одним з головних, визначальних напрямів діяльності Інституту педагогіки. Тому зосередимося на його висвітленні. У цей час (1994–2013 рр.) роботою Інституту педагогіки України керував академік НАПН України В. М. Мадзігон, до кола наукових інтересів якого входили питання поєднання навчання з продуктивною працею школярів, управління шкільним виробництвом, методика трудового навчання та виховання учнів.

Уже у 1993 р. присутнім науковим здобутком учених Інституту стало розроблення концепції мовної та літературної освіти (О. М. Біляєв та ін.) відповідно до вимог суверенності Української держави, а також видання нових підручників для загальноосвітньої школи. У 1994 р. науковці апробували експериментальну програму з української літератури для 9–11-х класів гуманітарного профілю. У контексті розширення українознавчого компонента змісту шкільної освіти було розроблено проекти навчальних предметів «Народознавство», «Фольклор і етнографія України», «Основи релігієзнавства», а також відповідне науково-методичне забезпечення [42, с. 99].

Важливий новий напрям досліджень науковців Інституту становила робота над визначенням і обґрунтуванням державних стандартів змісту освіти в загальноосвітній середній школі, яке завершили у 1997–1998 році. У 1994–1995 рр. вперше почали розробляти нове покоління навчально-методичних комплектів (підручники, методичні посібники, дидактичні засоби навчання), науково обґрунтовані нормативи діагностики та контролю рівнів засвоєння математики і фізики, тести та завдання для поточного, тематичного і підсумкового контролю якості знань [42].

У контексті розв'язання нових освітніх і навчально-виховних проблем, пов'язаних з розбудовою національної школи, активізувалася робота науковців з удосконалення змісту освіти, організаційних форм і методів навчання в трирічній і чотирирічній початковій школі. Зокрема, було узгоджено зміст навчання української та російської мов у початковій ланці різної структури. За завданням Міністерства освіти України співробітники лабораторії початкової освіти (академіки О. Я. Савченко, М. С. Вашуленко, Н. М. Бібік, завідувач Т. М. Байбара та ін.) розробили програми з цих предметів, підручники з читання, української та російської мов, що діяли в чотирирічній школі, адаптували до потреб трирічної школи. У результаті було досягнуто вирівнювання знань, умінь та навичок «випускників» 3-го та 4-го класів з їхнім переходом до середньої ланки шкільної освіти. Згодом, у 2013–2015 рр., академік О. Я. Савченко розробила нове покоління підручників з літературного читання для учнів 2–4-х класів. У рейтингу чинних підручників з цього предмета вони займають перші місця [7].

До підручникотворчих здобутків цього періоду зараховуємо і створені упродовж 2000-х рр. Н. Й. Волошиною на засадах особистісно зорієнтованого, культурологічного і компаративного підходів до вивчення мистецтва слова експериментальний підручник української літератури для 5 класу, а також розроблені нею у співпраці із науковцями лабораторії української мови підручники для 6–7 класу [7].

Продовжуючи наукові традиції, упродовж останніх десяти років співробітники відділу української мови та літератури (Н. Б. Голуб, Н. В. Бондаренко, Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, А. В. Ярмолук) підготували принципово нові підручники української мови, які реалізують інноваційні освітні підходи до навчально-

го процесу, насамперед особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний. Авторські системи вправ і завдань базуються на текстоцентричній основі [7].

До новаторських досягнень можна зарахувати підручники та навчальні посібники відділу суспільствознавчої освіти. З одного боку, тому, що, починаючи з 30-х рр. XX ст., підручники з історії України для школи не видавалися. Перший підручник з історії України було підготовлено Інститутом історії АН УРСР наприкінці 1950-х рр., але курс історії України в школах викладався як складова частина історії СРСР, тому зазначений підручник був калькою з підручника з історії СРСР. І лише після 1991 р. співробітники Інституту педагогіки долучилися до створення шкільних підручників з історії та суспільствознавчих предметів. Серед перших з них – «Вступ до історії України. 5 клас» В. Власова, О. Данилевської (1999). З другого боку, зазначимо, що й за змістом вони були новими, наприклад, підручники для 5 і 6 класів з етики О. Пометун і О. Данилевської (2005, 2006 рр.) [7].

За останні десятиліття відділом видано 30 підручників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів та близько 50 посібників для учнів основної та старшої школи і вчителів суспільствознавчих предметів. Переважну більшість зазначеної навчальної продукції рекомендовано Міністерством освіти і науки України для використання у навчально-виховному процесі шкіл, адже саме ця навчальна література здобула перемогу у державних конкурсах підручників для 5–11 класів ЗОШ з історії України, всесвітньої історії, правознавства (за авторства О. І. Пометун, Н. М. Гупана, В. С. Власова, Ю. Б. Малієнко, П. В. Мороза, Т. О. Ремех).

Для цих підручників характерний якісно новий системний підхід до добору змісту та побудови методичного апарату, що дає змогу реалізувати компетентісно орієнтований та діяльнісний підходи до освіти, досягти результатів, передбачених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.

В описуваний період науковці відповідних методичних лабораторій (відділів) удосконалили концепції географічної та історичної освіти; вперше у створеній концепції математичної та фізичної освіти в школах України було подано завдання, зміст і структуру базових курсів математики і фізики, сформульовано вихідні положення безперервної освіти з математики та фізики; розроблено й апробовано курс «Основи винахідництва, раціоналізаторства та патентознавства» для учнів старших класів загальноосвітньої школи [11–15].

У 1994 р. за авторства Н. М. Буринської вийшов перший вітчизняний підручник хімії для загальноосвітньої школи часів незалежності. Ним було започатковано серію підручників для 7–11-х класів ЗОШ, розроблених співробітниками Інституту Н. М. Буринською і Л. П. Величко, що пройшли експериментальне випробовування, стали переможцями конкурсів підручників і отримали гриф МОН України [7].

До перших підручників фізики незалежної України, створених зусиллями співробітників Інституту, належать підручники для 7–8-х класів професора О. І. Бугайова і для 9–11-х класів академіка С. У. Гончаренка, що видавалися упродовж 1995–1999 років. З 2000-х рр. створенням підручників фізики для ЗОШ України плідно займаються авторські колективи, до складу яких входили академіки О. І. Ляшенко, С. У. Гончаренко. Серед найновіших (2015 р.) підручників фізики – книжки авторів М. В. Головка, Т. М. Засекіної, Д. В. Засекіна [7].

Серед співробітників науковців відділу математичної освіти чимало були і є автори оригінальних підручників. Так, ще у 1930–1950-х рр. підрозділом керував

професор О. М. Астряб, відомий як автор новаторського для свого часу підручника «Наочна геометрія» (1909), який перевидався у радянську добу. Після 1991 р. активну участь у створенні українських підручників з геометрії взяв нині академік М. І. Бурда, з алгебри – Ю. І. Мальований, з початків матаналізу – Т. М. Хмара. У 2000-х рр. у лабораторії інформатичної освіти розробили низку підручників для 10–11-х класів (автори – В. В. Лапінський, Л. М. Карташова, Н. І. Самойленко та ін.). Вони спрямовують зміст підручників на формування в учнів теоретичних основ інформатики та практичне оволодіння навичками роботи з основними складниками сучасного програмного забезпечення комп'ютерів, ознайомлення з функціональним призначенням його основних пристроїв, з основами технології розв'язування задач за допомогою комп'ютера [7].

У 2000-х рр. побачили світ підручники з різноманітних курсів географії для ЗОШ для 6–10 класів, написані різними авторськими колективами співробітників Інституту, до яких входили Л. І. Круглик, А. Й. Сиротенко, В. І. Корнєєв, О. М. Топузов, Л. В. Тименко, Т. Г. Назаренко, О. Ф. Надтока.

Репрезентуючи доробок науковців відділу навчання іноземних мов, наголосимо, що за радянських часів підручники з іноземних мов для союзних республік, у тому числі для України, централізовано створювалися російськими авторами та поширювалися як єдина навчальна література для учнів усіх шкіл Союзу. Лише у 80-х рр. XX ст. в Україні, як виняток, були підготовлені та видрукувані підручники з англійської мови для 1-го класу спеціалізованих українських шкіл авторів В. М. Плахотника, Т. В. Сірик, на використання яких був дозвіл Міністерства освіти Української РСР.

Особливого розвитку створення підручників з іноземних мов набуло у 2000-х рр., що пов'язано з оновленням цілей і змісту шкільної іншомовної освіти. Основними вимогами до створення підручників стали: а) відповідність Державному стандарту і вимогам чинних навчальних програм; б) узгодження з сучасними тенденціями розвитку іншомовної освіти, зокрема положеннями Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [11–15]. На цьому етапі у результаті плідної роботи співробітники відділу навчання іноземних мов В. М. Плахотник, В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. М. Басай підготували схвалені МОН України та рекомендовані для використання у шкільній практиці підручники з англійської, іспанської та німецької мов.

Новаційними досягненнями у створенні підручників для шкіл національних меншин варто вважати дослідження науковцями Інституту науково-методичних засад змісту та конструювання підручників з мов і літератур етнічних меншин для початкової і основної школи. І. П. Гудзик, В. М. Корсаков, Н. В. Пашківська упродовж 2003–2012 рр. створили нові підручники з російської мови для 2–10-х класів шкіл з українською мовою навчання, підручники з читання для початкових класів (І. П. Гудзик). Уперше підготовлено підручник з мови іврит для початкової школи – автор Н. В. Бакуліна (2012, 2014 рр.). У всіх згаданих вище підручниках реалізовано компетентнісний та особистісно орієнтований підходи до вивчення мови [7].

У 2004 р. в Інституті відкрили лабораторію навчання української словесності у школах національних меншин України та діаспори, яка взялася до розроблення нових програм і підручників з української мови для 1–4 класів шкіл з угорською, румунською/молдовською, польською та російською мовами навчання (О. Н. Хорошковська, Н. І. Яновицька, К. З. Повхан). Уперше в Україні співробітниками під керівництвом професора О. Н. Хорошковської розроблено лінгводидак-

тичну систему навчання української мови у початкових класах ЗНЗ з угорською, румунською/молдовською, польською та російською мовами викладання. В основі системи – врахування лінгвістичних особливостей української мови порівняно з рідними мовами дітей згаданих етнічних меншин України, врахування психологічних та психолінгвістичних особливостей її засвоєння. Система охоплює цілі, зміст, завдання та методику навчання української мови як державної. Для реалізації нового змісту освіти створено комплект підручників і методичних посібників з навчання української мови у початкових класах шкіл зазначеного типу. За результатами наукових досліджень підготовлено 5 програм, 23 підручники (2004–2015 рр.). Усі підручники рекомендовані МОН України та пройшли апробацію у школах [7].

Значущим є й внесок співробітників відділу технологічної освіти та допрофесійної підготовки. Перші підручники з трудового навчання було створено у 60-х рр. минулого століття, коли у добу науково-технічної революції країні були потрібні фахівці різноманітних робітничих професій – столяри, слюсарі, токарі, водії, швачки, муляри. Зміст підручників з трудового навчання було зорієнтовано на підготовку людини-виконавця, а навчальний процес мав переважно репродуктивний характер.

З 2002 р. по 2015 р. науковцями відділу (В. М. Мадзігон, А. М. Тарара, В. О. Туташинський, Т. Мачача) підготовлено 31 підручник, зміст яких зорієнтовано на розвиток творчих здібностей учнів, підготовку людини-творця, творчої особистості, формування проектно-технологічної компетентності учнів [7].

Серед результатів досліджень підрозділів Інституту, які займаються загальнопедагогічною проблематикою, створення науковцями відділу історії педагогіки видань «Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)» (колективний посібник, 1996), «Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга пол. XIX – XX ст.)» (колективний посібник-хрестоматія, 2003), «Українська педагогіка в персоналіях» (колективний посібник у 2-х томах, 2005), «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)» (колективний посібник, 2010), «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» (колективна монографія, 2013); відділом порівняльної педагогіки – «Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (др. половина XX – початок XXI ст.)» (монографія, автор – керівник відділу О. Локшина, 2009), «Європейська практика освітньої політики для розвитку громадянського суспільства» (колективна монографія, 2010); «Тенденції реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу» (колективна монографія у 2-х частинах, 2008–2010); відділом економіки та управління загальною середньою освітою – монографій «Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом» (2005 р.), «Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу» (2012 р.), (автор обох – керівник відділу Л. М. Калініна), «Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів» (колективна монографія, 2007); відділом сільської школи – посібників «Варіативні моделі розвитку сільських загальноосвітніх навчальних закладів» (колективний посібник, 2011), «Управління розвитком сільської малочисельної школи» (автор В. В. Мелешко, 2013).

З 2013 р. і донині Інститут педагогіки НАПН України очолює д. пед. н., професор О. М. Топузов, фахівець у галузі дидактики середньої і вищої школи, методики навчання географії, автор і співавтор підручників з географії для 6, 7, 8, 9, 10 класів ЗОШ.

Своє 90-річчя Інститут педагогіки НАПН України зустрічає у складі 19 відділів, а саме: історії педагогіки, порівняльної педагогіки, дидактики, початкової освіти, навчання української мови та літератури, навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури, навчання іноземних мов, суспільствознавчої освіти, навчання географії та економіки, біологічної, хімічної та фізичної освіти, інтеграції змісту загальної середньої освіти, технологічної освіти, профільного навчання, математичної та інформатичної освіти, економіки та управління загальною середньою освітою, інновацій та стратегій розвитку освіти, моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти, науково-організаційний відділ, відділ міжнародних зв'язків та наукової співпраці.

В Інституті працює 118 наукових співробітники, у тому числі 22 доктори наук і 67 кандидатів наук.

Підсумовуючи, зазначимо, що основними напрямками досліджень Інституту є: розроблення методологічних засад змісту освіти; розроблення теорії та практики навчально-виховного процесу; розроблення теорії та методики навчання; розроблення якості освіти; управління розвитком освіти.

До досягнень науковців Інституту належить створення підручників нового покоління, монографій, навчально-методичних комплектів з окремих предметів (з української мови, української та зарубіжної літератур, іноземної мови, географії, хімії, математики, фізики, історії), а також електронних засобів навчального призначення та їхніх комплексів. Лише за останні 10 років науковцями опубліковано 41 монографію, понад 230 підручників, майже 740 навчальних і методичних посібників, програм для середньої школи, навчальних посібників для студентів вищих педагогічних навчальних закладів і вчителів.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст. : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Ващенко Г. Український ренесанс XX століття / Г. Ващенко. – Торонто, 1953. – 80 с.
3. Гринько Г. Ф. Социальное воспитание детей / Г. Гринько // Путь просвещения. – 1922. – № 1. – С. 3–47.
4. Грищенко М. М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Грищенко // Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917–1957) : наук. записки Науково-дослідного інституту педагогіки. – Т. VI. – К. : Рад. школа, 1957. – С. 5–134. – (Серія педагогічна).
5. Декларація Народного комісаріату освіти УСРР про соціальне виховання дітей (1 липня 1920 р.) // Пролетарська освіта (Вінниця). – 1921. – № 1. – С. 2–4.
6. Декрет Ради Народних Комісарів УСРР про українську мову (21 вересня 1920 р.) // Збірник декретів, наказів і розпоряджень по Народному комісаріату освіти УСРР. – Х. : Всеукр. держ. видавництво, 1920. – Вип. 3. – 36 с.
7. Дічек Н. П. Надбання науковців Інститут педагогіки НАПН України у галузі підручникотворення: 90 років поступу [Електронний ресурс] / Н. П. Дічек. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/90/5.php>
8. Дічек Н. П. С. А. Ананьїн / Н. П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х книгах. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 281–286.
9. Дічек Н. П. О. М. Русько / Н. П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х книгах / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 349–355.

10. Дічек Н. П. М. Ф. Даденков / Н. П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х книгах / / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 257–266.
11. Звіт про діяльність Академії педагогічних наук України за 2007 рік. – К. : АПН України, 2008. – 288 с.
12. Звіт про діяльність Академії педагогічних наук України за 2008 рік. – К. : АПН України, 2009. – 329 с.
13. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України за 2009 рік. – К. : НАПН України, 2010. – 342 с.
14. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України за 2011 рік. – К. : НАПН України, 2012. – 347 с.
15. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України за 2012 рік. – К. : НАПН України, 2013. – 288 с.
16. Інститут педагогіки АПН України 70 / редкол. М. Д. Ярмаченко (відп. ред.) та ін. – К. : Пед. думка, 1996. – 177 с.
17. Інститут педагогіки: погляд через роки... (До 75-річчя від дня заснування Українського науково-дослідного інституту педагогіки) / ред. кол. – К. : Пед. думка, 2002. – 216 с.
18. Інститут педагогіки АПН України 80 / ред. кол. – К. : Пед. думка, 2006. – 458 с.
19. Київська Науково-дослідна кафедра педології. – К., 1930. – Т. 1. – С. 385–389.
20. Макаренко А. С. Доклад на засіданні секції соціального виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки / А. С. Макаренко // Пед. соч. : в 8 т. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – С. 69–80.
21. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / В. І. Марочко, Г. Хіллінг. – К. : Наук. світ, 2003. – 302 с.
22. На вершині «Олімпа». Підборка документів о конфлікті Макаренко с представителів українського «соцвоса» (февраль-март 1928 г.) / сост. Г. Хіллінг. – Марбург, 1991. – 178 с.
23. На фронті культури. – К. : ДВУ, 1935. – 97 с.
24. Нариси українського шкільництва (1905–1933) / О. В. Сухомлинська та ін. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
25. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967). – К. : Рад. школа, 1967. – 483 с.
26. Научно-исследовательский институт педагогики УССР (1926–1976). – К. : Высшая школа, 1976. – 112 с.
27. Орел О. В. Внесок І. Ф. Тесленка в розроблення програмованих підручників з геометрії / О. В. Орел // Проблеми сучасного підручника. – К., 2015. – Вип. 15. – Ч. II. – С. 119–128.
28. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук. Нариси історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Наукова думка, 1993. – 233 с.
29. Попів О. Завдання УНДІПу / О. Попів // Шлях освіти. – 1927. – № 12. – С. 138–141.
30. Попів О. Український науково-дослідний інститут педагогіки / О. Попів // Шлях освіти. – 1927. – № 7–8. – С. 130–138.
31. Про роботу українського інституту педагогіки та Всеукраїнського товариства «педагог-марксист» // Комуніст. – 1933. – 11 жовтня.
32. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917–1957): Наук. записки НДІП УРСР. – Т. VI. – К. : Рад. школа, 1957. – 448 с. – (Серія педагогічна).
33. Самоплавська Т. О. О. І. Попов / Т. О. Самоплавська // Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х книгах / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 281–286.

34. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
35. Скрипник М. Педагогіка мусить стати джерелом соціальної перебудови / М. Скрипник // Комуністична освіта. – 1931. – № 2–3. – С. 66–74.
36. Соколянський І. П. Педагогіка школи та родини у системі соціального виховання / І. П. Соколянський // Радянська освіта. – 1928. – № 10. – С. 3–7.
37. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
38. Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1930. – Вип. 5–6 (20–21). – С. 148–152.
39. Хаїт І. А. За більшовицьку розчистку на фронті педагогічної теорії / І. А. Хаїт // Комуністична освіта. – 1934. – № 2. – С. 4–12.
40. Хиллиг Г. Прометей Макаренко и «главбоги» педолимба: Соколянський, Залужный, Попов. – Марбург, «Макаренко-реферат», 1997. – 154 с.
41. Ярмаченко М. Д. Академія педагогічних наук України: п'ятиріччя становлення і розвитку / М. Д. Ярмаченко. – К. : Пед. думка, 2002. – 216 с.
42. Ярмаченко М. Д. Реформування освіти та педагогічної науки в Україні / М. Д. Ярмаченко // Інститут педагогіки: погляд через роки / ред. колегія. – К. : Пед. думка, 2002. – 216 с.

References

1. Berezivska L. D. Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX st. : monohrafiia / L. D. Berezivska. – K. : Bohdanova A. M., 2008. – 406 s.
2. Vashchenko H. Ukrainskyi renesans XX stolittia / H. Vashchenko. – Toronto, 1953. – 80 s.
3. Grin'ko G. F. Social'noe vospitanie detej / G. Grin'ko // Put' prosveshhenija. – 1922. – N 1. – S. 3–47.
4. Hryshchenko M. M. Sorok rokiv rozvytku radiatskoi shkoly v Ukrainskii RSR / M. M. Hryshchenko // Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi nauky v Ukrainskii RSR (1917–1957) : nauk. zapysky Naukovo-doslidnoho instytutu pedahohiky. – T. VI. – K. : Rad. shkola, 1957. – S. 5–134. – (Seriia pedahohichna).
5. Deklaratsiia Narodnoho komisariatu osvity USRR pro sotsialne vykhovannia ditei (1 lypnia 1920 r.) // Proletarska osvita (Vinnytsia). – 1921. – N 1. – S. 2–4.
6. Dekret Rady Narodnykh Komisariv USRR pro ukrainsku movu (21 veresnia 1920 r.) // Zbirnyk dekretiv, nakaziv i rozporiadzhen po Narodnomu komisariatu osvity USRR. – Kh. : Vseukr. derzh. vydavnytstvo, 1920. – Vyp. 3. – 36 s.
7. Dichek N. P. Nadbannia naukovtsiv Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy u haluzi pidruchnykotvorennia: 90 rokiv postupu [Elektronnyi resurs] / N. P. Dichek. – Rezhym dostupu: <http://undip.org.ua/90/5.php>
8. Dichek N. P. S. A. Ananin / N. P. Dichek // Ukrainska pedahohika v personaliiakh : U 2-kh knykh / za red. O. V. Sukhomlynskoï. – K. : Lybid, 2005. – Kn. 2. – S. 281–286.
9. Dichek N. P. O. M. Rusko / N. P. Dichek // Ukrainska pedahohika v personaliiakh : U 2-kh knykh / za red. O. V. Sukhomlynskoï. – K. : Lybid, 2005. – Kn. 2. – S. 349–355.
10. Dichek N. P. M. F. Dadenkov / N. P. Dichek // Ukrainska pedahohika v personaliiakh : U 2-kh knykh / za red. O. V. Sukhomlynskoï. – K. : Lybid, 2005. – Kn. 2. – S. 257–266.
11. Zvit pro diialnist Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy za 2007 rik. – K. : APN Ukrainy, 2008. – 288 s.
12. Zvit pro diialnist Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy za 2008 rik. – K. : APN Ukrainy, 2009. – 329 s.

13. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy za 2009 rik. – K. : NAPN Ukrainy, 2010. – 342 s.
14. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy za 2011 rik. – K. : NAPN Ukrainy, 2012. – 347 s.
15. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy za 2012 rik. – K. : NAPN Ukrainy, 2013. – 288 s.
16. Instytut pedahohiky APN Ukrainy 70 / redkol. M. D. Yarmachenko (vidp. red.) ta in. – K. : Ped dumka, 1996. – 177 s.
17. Instytut pedahohiky: pohliad cherez roky ... (Do 75-richchia vid dnia zasnuvannia Ukrainskoho naukovogo-doslidnogo instytutu pedahohiky) / red. kol. – K. : Ped. dumka, 2002. – 216 s.
18. Instytut pedahohiky APN Ukrainy 80 / red. kol. – K. : Ped. dumka, 2006. – 458 s.
19. Kyivska Naukovo-doslidna kafedra pedolohii. – K., 1930. – T. 1. – S. 385–389.
20. Makarenko A. S. Doklad na zasedanii sekcii social'nogo vospitaniya Ukrainskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta pedagogiki / A. S. Makarenko // Ped. soch. : v 8 t. – T. 1. – M. : Pedagogika, 1983. – S. 69–80.
21. Marochko V. Represovani pedahohy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929–1941) / V. I. Marochko, H. Khillih. – K. : Nauk. svit, 2003. – 302 s.
22. Na vershine «Olimpa». Podborka dokumentov o konflikte Makarenko s predstavitel'jait ukraïnskogo «socvosa» (fevral'-mart 1928 g.) / sost. G. Hillig. – Marburg, 1991. – 178 s.
23. Na fronti kultury. – K. : DVU, 1935. – 97 s.
24. Narysy ukraïnskoho shkilnytstva (1905–1933) / O. V. Sukhomlynska ta inshi. – K. : Zapovit, 1996. – 304 s.
25. Narodna osvita i pedahohichna nauka v Ukraïnskii RSR (1917–1967). – K. : Rad. shkola, 1967. – 483 s.
26. Nauchno-issledovatel'skij institut pedagogiki USSR (1926–1976). – K. : Vysshaja shkola, 1976. – 112 s.
27. Orel O. V. Vnesok I. F. Teslenka v rozroblennia prohramovanykh pidruchnykiv z heometrii / O. V. Orel // Problemy suchasnoho pidruchnyka. – K., 2015. – Vyp. 15. – Ch. II. – S. 119–128.
28. Polonska-Vasylenko N. D. Ukraïnska Akademiia nauk. Narysy istorii / N. D. Polonska-Vasylenko. – K. : Naukova dumka, 1993. – 233 s.
29. Popiv O. Zavdannia UNDIPu / O. Popiv // Shliakh osvity. – 1927. – N 12. – S. 138–141.
30. Popiv O. Ukraïnskyi naukovy-doslidchyi instytut pedahohiky / O. Popiv // Shliakh osvity. – 1927. – N 7–8. – S. 130–138.
31. Pro robotu ukraïnskoho instytutu pedahohiky ta Vseukraïnskoho tovarystva «pedahoh-markysyt» // Komunist. – 1933. – 11 zhovtnia.
32. Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi nauky v Ukraïnskii RSR (1917–1957) : nauk. zapysky NDIP URSR. – T.VI. – K. : Rad. shkola, 1957. – 448 s. – Seriiia pedahohichna.
33. Samoplavska T. O. O. I. Popov / T. O. Samoplavska // Ukraïnska pedahohika v personaliyakh : U 2-kh knyhakh / za red. O. V. Sukhomlynskoï. – K. : Lybid, 2005. – Kn. 2. – S. 281–286.
34. Siropolko S. Istoriia osvity v Ukraini / Stepan Siropolko. – K. : Nauk. dumka, 2001. – 912 s.
35. Skrypnyk M. Pedahohika musyt staty dzherelom sotsialnoi perebudovy / M. Skrypnyk // Komunistychna osvita. – 1931. – N 2–3. – S. 66–74.
36. Sokolianskyi I. P. Pedahohika shkoly ta rodyny u systemi sotsialnogo vykhovannia / I. P. Sokolianskyi // Radianska osvita. – 1928. – N 10. – S. 3–7.

37. Sukhomlynska O. V. Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem / O. V. Sukhomlynska. – K. : A.P.N., 2003. – 68 s.
38. Ukrainskyi visnyk eksperymentalnoi pedahohiky ta refleksolohii. – 1930. – Vyp. 5–6 (20–21). – S. 148–152.
39. Khait I. A. Za bilshovytsku rozchystku na fronti pedahohichnoi teorii / I. A. Khait // Komunistychna osvita. – 1934. – N 2. – S. 4–12.
40. Hillig G. Prometej Makarenko i «glavbogi» pedolimpia: Sokoljanskij, Zaluzhnyj, Popov. – Marburg, «Makarenko-referat», 1997. – 154 s.
41. Yarmachenko M. D. Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy: piatyrichchia stanovleniya i rozvytku / M. D. Yarmachenko. – K. : Ped. dumka, 2002. – 216 s.
42. Yarmachenko M. D. Reformuvannia osvity ta pedahohichnoi nauky v Ukraini / M. D. Yarmachenko // Instytut pedahohiky: pohliad cherez roky / red. kolehiia. – K. : Ped. dumka, 2002. – 216 s.

Н. П. Дичек

ИСТОЧНИК ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МЫСЛИ: К 90-ЛЕТИЮ ИНСТИТУТА ПЕДАГОГИКИ НАПН УКРАИНЫ (РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ ОЧЕРК)

В статье отражена история становления и развития первого в Украине государственного научно-исследовательского учреждения в области образования – Института педагогики (с 2010 г. Институт педагогики НАПН Украины). Раскрыто предпосылки его создания в 1926 г., идеологично окрашенные трудности работы в 1930–1950-е годы. Описаны основные вехи развития Института, направления научных исследований сотрудников. Отражены весомые результаты деятельности, достигнутые в течение 90 лет. Определен вклад ученых Института в создание концепций, учебных планов и программ, учебников и учебных книг для разных типов средней общеобразовательной школы, в разработку теоретико-методических основ обучения.

Ключевые слова: Институт педагогики НАПН Украины; УНДИП; история педагогической науки и образования; учебники для школьной области; проблемы обучения и воспитания учащихся.

Dichek N.

SOURCE OF THE EDUCATIONAL THOUGHT: ON THE OCCASION OF THE 90TH ANNIVERSARY OF THE INSTITUTE OF PEDAGOGY OF THE NAES OF UKRAINE (A RETROSPECTIVE STUDY)

The article highlights the history of the formation and the development of the first Ukrainian public research institution in the area of education, namely, the Institute of Pedagogy (since 2010, the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine). The conditions for its foundation in 1926, the ideologically predetermined difficulties in functioning in 1930–1950 were considered. The major milestones of the Institute progress, the research areas of the scholars were described. The most significant results of the work performed in 90-s were reflected. The input of the Institute scholars to the development of concepts, curricula, textbooks and books for the different types of secondary schools in the development of theoretical and methodological foundations of children's education was outlined.

Keywords: Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine; UNRIP; history of pedagogy and education; textbooks for the school area; the problems of training and upbringing the pupils.